

ÇEPNİ AĞIZLARI VE AĞIZ BÖLGELERİ

Zeynep ŞİMŞEK UMAÇ*

Öz

Çepni boyunun ağız özellikleri tespit edilmeye çalışılırken; etnik yapıya bağlı ağız özelliklerinin yaşayıp yaşamadığı ve eğer yaşıyorsa ne şekilde yaşadığı sorularına cevap aranmıştır. Yapılan ses bilgisi ve şekil bilgisi incelemeleri sonunda farklı ağız bölgelerini ayırt etmekte kullanılacak ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütlere göre de beş farklı Çepni Ağız bölgesi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çepni Boyu, Etnik Yapı, Ağız, Ağız Bölgeleri, Ağız Özellikleri

ÇEPNİ DİALECT AND THE REGION OF ÇEPNİ DİALECT

Abstract

The answer to the question if dialect properties depending on the ethnic structure is alive or not and if it is alive, how it stands has been searched when trying to determine Çepni dialect properties.

As a result of fonetic and morphological investigations the criteria as that can be used to distinguish different Çepni Dialects has been determined. According to the criteria as five different Çepni Dialect Area has been concluded.

KeyWords: Çepni Tribe, Ethnic Structure, Dialect, Dialect Area, Dialect Properties

1. Giriş

Anadolu Ağızlarının XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelmiş bulunan Oğuz boylarının ağız özelliklerine göre şekillenmiş olduğu pek çok araştırmacı tarafından kaydedilmektedir. İşte bu ağızların müstakil olarak özelliklerinin belirlenmesi, Anadolu Ağızlarının geçirdiği sürecin aydınlatılmasına ve yazı dilinin sağlıklı bir mecrada gelişmesine katkıda bulunabilecektir.

Bu bilinçle hazırlanmış olan Çepni Ağızı (Dil İncelemesi- Metinler-Sözlük) adlı doktora tezimize dayanarak hazırlanmış olduğumuz bu çalışmada; Çepni Ağızını tanımlamakta kullanılabilecek özelliklerin sıralanmasına çalışılacaktır.

Tek bir etnik yapının ele alınıp özelliklerinin tespiti amaçlanan bir çalışmada -özellikle de çalışma alanının bütün Anadolu coğrafyası olduğu düşünülürse- tek bir ağız bölgesiyle karşılaşılması beklenmemesi gereken bir durumdur. Çepni Ağızının farklı ağız bölgelerine ayrıldığı tespit edildiği doktora çalışmamızda; farklı ağız bölgelerinin oluşmasında etkisi olan unsurlar olarak; Çepni boyunun tarihine, coğrafi dağılımına ve sosyolojik yönden etkilemiş olması dolayısıyla inanç konusuna da değinilmiştir. Burada ise çalışmanın hacmini genişletmemek için sadece ağız özelliklerinin verilmesiyle yetinilecektir.

Bu özellikler doktora tezimizde sıralanırken karakteristik olan ve karakteristik olmayan ayrımıyla alt başlıklarda incelendiği hâlde; Çepni Ağızının genel özelliklerini vermeyi ve değerlendirmemiz sonucunda ortaya çıkan ağız bölgelerini tanıtmayı amaçladığımız bu çalışmada, hacimce mümkün olamamasından dolayı sadece karakteristik özellikler başlığı altında sıralanan özellikler verilmiştir. Örneklerin yanında parantez içerisinde, doktora tezimizin içerisindeki metin düzeninde bulmayı kolaylaştıracak bilgiler de verilmiştir. Parantez içindeki roma rakamı ağız bölgesini; birinci sayı metin numarasını, ikinci sayı da satır numarasını göstermektedir.

2. Çepni Ağızlarını Tasvir Etmekte Kullanılabilecek Temel Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi Özellikleri

2.1. Ses Bilgisi Özellikleri

2.1.1. q Sesinin Korunması

Damak “n”sidir. Çepni ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

deyize (I-28, 60),ğoyşulara (I-1, 7),oya (I-5, 74), öldürdünüz (I- 32, 50), öyce (I-12, 3), yenge (I-1, 2), zengin (I-l, 1)

2.1.2. o ve u Sesleri

Özellikle damak ünsüzleri yanında görülen ö > o ve ü > u değişimleri; I., IV. ve V. Bölgeler için karakteristiktir.

2.1.2.1. Sözcüğün Başında

o < ö

öküz (I-54, 31), öğüne (I-61, 70)

u < ü

üstüne (IV-146, 26)

2.1.2.2. Sözcüğün İçinde

o < ö

dökeceksin (I-2, 42), göbende (I-66, 7), görpe (I-47, 17), kölge (I-25, 15), kömülüyo (IV-145, 118), söylemişik (II-99, 44)

u < ü

çünkü (I-9, 37), dü ;ünnerde (IV-163, 9), dünyaya (I-9, 8), dürüstlü ;ünde (I-2, 44), güdene (I-26, 53), güleş (IV-134, 28), günün (IV- 126, 12)

2.1.3. Büyük Ünlü Uyumu

Çepni ağızlarında büyük ünlü uyumunun yazı dilinden ileri olduğu örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. Kelime gövdesinde görülen büyük ünlü uyumunu sağlamaya yönelik ilerleyici veya gerileyici benzetme yoluyla oluşan kalınlaşmalar ve incelmeler dışında yazı dilinde sadece ince ünlülü şekilleri bulunan bazı eklerin de ilerleyici benzetme yoluyla büyük ünlü uyumuna uyumlu hâle getirildiği görülmektedir.

2.1.3.1. Kök ve Tabanlarda

2.1.3. L1. İlerleyici Benzetme Yolu İle

2.1.3. LL1. Kalınlaşmalar

adat (111-123, 34), arazım (IV-145, 30), ataş (I-76, 55)

2.1.3.1. L2. İncelmeler

birez (I-56, 10), cenezeye (111-116, 108), helle (11-103, 19), mezeri (IV-149, 60)

2.1.3.1.2. Gerileyici Benzetme Yolu İle

2.1.3. L2.1. Kalınlaşmalar

asbap (I-22, 9), barat (IV-136, 19), bayaz (III-127, 47), sıvazda (U-106, 6)

2.1.3.1.2.2. İncelmeler

edres (III-113, 7), entepli (I-42, 30), sehebelikte (IV-145, 51)

2.1.3.1.3. İki Yönlü Benzetme Yolu İle

âmanatı (I-39, 4), barabar (I-79, 72), camata (III-122, 79), keremet (I-2, 44), mubaşşırı (I-30, 62), müsâvir (I-39, 30), paygamberlik (I-9, 8)

2.1.3.2. Ek ve Edatlarda

Kök ve tabanlarda ilerleyici ve gerileyici benzetme yoluyla hem kalınlaşmalar hem incelmeler görüldüğü hâlde, ek ve edatlarda sadece kalınlaşmalar görülmektedir.

açırılmaz (V-153, 12), asfattaki (I-63, 14), bol udu (IV-147, 29), buyumuş (I-20, 98), çocukandan (I-1, 2), ğafasındağı (II-106, 34)

2.1.4. Ötümlüleşme

Ötümsüz ünlülerin ötümlü ünlülere dönüşmesi, Oğuz grubu ağızlarının en karakteristik fonetik eğilimlerindedir (Gülsevin 2002: 36).

Türkiye Türkçesi yazı dili pek çok sözcüğü ötümlü hâle getirmiştir. Çepni Ağızlarında ise; Türkiye Türkçesi yazı dilinde ötümlüleşmemiş pek çok sözcük, sözcük başında ve içinde ötümlüleşmiştir.

Çepni Ağızlarında ötümlüleşme karakteristik bir eğilimdir.

Ötümlüleşme pek çok şarta gerçekleşmektedir. Sözcük başında, sözcük içinde kök ve tabanlarda, ekleşme sonucu sözcük sonunda, ulama sonucu sözcük sonunda veya başında, kalın ünlülü sözcükler yanında veya ince ünlü sözcükler yanında ötümlüleşme hadisesine rastlanmaktadır.

2.1.4.1. Sözcük Başında Ötümlüleşme

2.1.4.1.1. Kalın Ünlülü Sözcüklerde

Ötümlüleşme; en yaygın biçimde yanında kalın ünlü bulunan “k” seslerinin, “g” sesine dönüşmesinde görülmektedir. “k”lı şekilleri koruyan standart dilin aksine Çepni Ağızı neredeyse bütün kalın ünlülü şekilleri ötümlü hâle getirmiştir.

ğ < k

ğab (I-41, 93), ğatr (II-103, 4), ğaystıy (IV-145, 88), ğırımdan (III-121, 12), ğulak (V-152, 6), ğulpu (II-91, 49), ğuyar (IV-135, 4)

Türkiye Türkçesi yazı dilinde korunmuş bazı sözcük başı “t” sesleri de ötümlüleşerek “d”ye dönüşmüştür.

d < t

dabancası (I-5, 54), dabi (II-106, 34), darlada (III-113, 4), daş (I-9, 38), daşırmiş (I-32, 27), dıkmazlar (I-2, 21), dırnam (IV-130, 11)

b < p

batlıcan (IV-146, 6), bazenden (I-59, 23) **c <**

ç

cocüm (I-20, 46), corabı (I-10, 4) **z <**

s

zaba (IV-136, 50), zalata (I-50, 43), zopayı (II-106, 38)

2.1.4.1.2. İnce Ünlülü Sözcüklerde

Türkiye Türkçesi yazı dilinde; yanında ince ünlü bulunan ötümsüz ünsüzlerin, ötümlüleşmesi yaygın olarak görülmektedir. Standart dilde ilk sesi ötümlü hâlde bulunan bu sözcükler Çepni Ağzında da ötümlü olarak bulunmaktadır. Bunun yanında Çepni Ağızlarında standart dilde ötümsüz ünsüzle bulunan bazı sözcüklerin de ötümlüleştiği örnekler vardır.

g < k

genesi (IV-136, 54), gişi (I-12, 17), gitlemiş (II-83, 5) **d < t**

depeye (I-20, 21), depmiydi (II-90, 1), dülbet (IV-149, 92) **b < p**

bide (I-20, 28) **c**

< ç

cebiş (V-151, 17), cember (II-87,11) **z <**

s

zebze (I-40, 35), zefilde (II-97, 11), zeroş (I-5, 9), zümbül (I-73,

17)

2.1.4.2. Sözcük İçinde Ötümlüleşme

2.1.4.2.1. Kök ve Tabanlarda Meydana Gelen Ötümlülüşmeler

g < k

çüingi (II-102, 91), düşgün (I-2, 32), segiz (II-103, 12)

ğ < k

alışganlık (II-102, 54), fagat (III-115, 2), mutlaga (IV-149, 28)

d < t

adak (I-20, 50), budag (I-74, 2), gendi (I-61, 35), işde (I-26, 12), kündüzünü (IV-149, 7), muhdarımız (IV-138, 34), unudur muyum (I-21, 25), yedi (I-15, 3)

b < p

abam (IV-149, 40), çabutlardan (II-103, 13), çebiş (I-44, 29), çebniler (II-106, 19), kerbiç (I-23, 4), sebedi (IV-146, 45), sobalarımız (II-101, 39), tib (I-41, 4), yabılış (II-106, 31)

c < ç

boncuk (I-26, 14), gece (I-30, 74), güvercin (I-45, 9)

2.1.4.2.2. Ekleşme Sonucu Oluşan Ötümlülüşmeler

g < k

böyügün (III-117, 16), çocuga (III-123, 8), ıslağıyla (IV-139, 45), toprağım (III-124, 56)

d < t

adedimiz (IV-138, 57), çapıdıla (IV-139, 46), dördü (I-2, 24), evletine (I-54, 52), gabadırlardı (IV-138, 52), gediye (I-31, 5), hökmidermiş (I-63, 27), sepedini (I-10, 10), südü (I-8, 20)

b < p

dibeci;e (I-39, 13), hebisi (IV-127, 18), kübe (I-39, 68), mesebe (I-63, 103), yabdı (I-57, 45), gobdu (I-39, 28),

c < ç

acıkmış (I-20, 70), avucın (I-2, 38), gücümüzünen (I-81, 16), kerpice (I-38, 20)

2.1.4.3. Sözcüğün Sonunda Oluşan Ötümlülüşmeler

dörd (I-39, 59), *herkez* (I-72, 26), *ireng;ireng* (III-123, 46), *kırğ* (I-42, 8), *sosyetic* (I-56, 16), *uşag* (IV-146, 31)

Sözcüklerin sonunda her hangi bir sözcüğe ulanmadan gerçekleşen ötümlüleşme örnekleri fazla değildir. Ötümsüz bir ünsüz ile biten sözcüğün; ardından gelen ve ünlü ile başlayan sözcükle birlikte telaffuz edilmesi, sözcüğün sonundaki ötümsüz ünlüyü ötümlü hâle getirir.

2.1.4.3.1. Ulama Sonucu Oluşan Ötümlüleşmeler

g < k

almag; için (V-151, 8), *aşığ; olan* (I-63, 84), *bag; orda* (III-121, 32), *boncug;örüyoru* (IV-145, 86), *gütmeg;istemiyu* (II-91, 14), *göstermeg; için* (III-122, 11)

ğ < k

büyyüğüana (II-87, 15), *diş budağ; ovasındaymış* (I-74, 2)

d < t

aid;olarak (IV-142, 3), *avrad;uşag* (IV-146, 31), *dörd; ay* (II-106, 11), *gid;ibram* (I-36, 71), *inad;olusan* (IV-149, 30), *sohbed;ideller* (II- 102, 45), *tehdid;etdiler* (IV-147,14), *yurd;idinmişler* (I-70, 8)

b < p

heb;anğaraya (IV-146, 73), *kaybeldi* (I-26, 31)

c < ç

a;ac;ıdı (I-13, 40), *ac;ısan* (I-70, 61), *felc; oldu* (I-76, 49), *hic; eli* (I-28, 77), *hic; olmazsa* (I-11, 29), *ütiyac; ısa* (I-67, 53), *sacıyak* (II- 108, 39)

z < s

bahız;idiyim (I-72, 53), *müderriiz;ahmed* (IV-147, 23)

2.1.4.3.2. Gerileyici Benzetme Sonucu Oluşan Ötümlüleşmeler

Ötümsüz bir ünsüzle biten sözcüğün arkasından gelen ve ötümlü veya ötümlüleşmiş bir ünsüzle başlayan sözcük, gerileyici benzetme yoluyla sözcüğün sonundaki ünsüzü ötümlüleştirir.

çoğ;ğurnaz (I-72, 88), *delig;ğomuşlar* (I-73, 80), *görüşüb;buluşursak* (I-31, 41), *heb; bu* (I-32, 34), *iğ;ğocasıydı* (II-95, 8), *liralığ;ğadan* (I-72, 74), *yoğ;ğızım* (IV-140, 2)

2.1.5. Sızıcılışma

Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesi olayına sızıcılışma adı verilmektedir (Korkmaz 1992: 135).

Patlayıcı “k” ünsüzünün kalın ünlüler yanında sızıcılışarak “h” ünsüzüne dönüşmesine yaygın olarak rastlanmaktadır. Bu sızıcılışma olayında “k” sesinin arka damak “h” sesi olarak kaldığı, gırtlak “h”sinin ortaya çıkmadığı durumlar daha yaygındır.

I., III., IV., V. bölgelerde görülen $k > h$ değişmesi, II. bölgede görülmez.

2.1.5.1. Sözcük İçinde Görülen Sızıcılışmalar h

< k

açmıyacahsın (I-70, 32), ahacak (IV-148, 42), ahça (I-1, 13), ahşam (IV-134, 25; III-113, 82), arha (111-117, 17), çıktı (I-20, 16), çohluk (IV-148, 51), dahacaksın (I-2, 42), ğahtı (II-100, 95)

h < k

baklavı (IV-147, 42), bırakmadı (IV-147, 38), bilinşlidir (III-114, 16), çocuklarım (IV-146, 8), mektup (IV-148, 114)

ş < ç

Kapalı hece sonunda $ç > ş$ değişimi Çepni ağızları için karakteristiktir.

a;aşları (I-38, 14), aştırdım (I-15, 4), bişerdik (I-25, 10), erkekler (I-28, 29), ğaş (I-13, 30), gençler (I-19, 23), geşti (I-11, 49), ğoşüb (I-78, 19), göşmez (III-112, 10), harşlı (V-152, 22), pirinş (II-102, 18)

2.1.5.2. Sözcük Sonunda Görülen Sızıcılışmalar $h < k$

ah (I-1, 3), artıh (IV-147, 15), bah (IV-147, 31), bardah (IV-146, 88), çoh ~ (I-72, 91; V-154, 10), ğavah (IV-147, 27), ğavakcılıh (IV-147, 27), kalmışih (IV-148, 8), kutlih (IV-147, 12), pancarcılıh (IV-147, 27), varlıh (IV-148, 51), yihadıh (IV-147, 10), yoh (I-36, 50; -72, 91)

h < k

bah (I-40, 51), çoh (IV-147, 41), duvak (IV-149, 20), hayvancılık (IV-147, 47), uşak (IV-149, 33), yok (I-42, 12)

ş < ç

aş (IV-149, 35), *bi;adış* (I-7, 6), *heş* (V-153, 44), *hiş* (I-5, 90), *kaş* (I-38, 52), *koş* (IV-148, 85), *muhtâş* (V-153, 38), *oruş* (I-5, 1; 1V-146, 83), *saş* (IV-129, 20), *suş* (III-121, 63), *üş* (IV-127, 4)

2.1.6. Ünlülerin Açıklığı Sebebiyle Oluşan Ünsüz Kaybolmaları

2.1.6.1. Erime

Sözcükteki ünsüzün kendinden önce gelen ünlünün açıklığında kaybolması ve ünlünün uzaması olayıdır. Uzayan ünlünün kısaltmış hâliyle bulunduğu örnekler de mevcuttur (Gülsevin 2002: 47).

Özellikle “ğ, h, k, l, n, r, v, y” seslerinin erimesi Çepni Ağızlarının karakteristik özelliklerindedir.

aladım (II-82, 19), , *esikli* (111-116, 30), *döradırdı* (IV-148, 129), *garosmanölu* (I-56, 36), *ölak* (I-59, 20), *büduy* (II-87, 22), *ürasıyık* (I-31, 12), *mamud* (II-83, 1), *ramet* (I-40, 84), *sabalen* (I-41, 49), *memed* (II- 102, 102), *böçayı* (IV-146, 52), *mütarı* (I-31, 52), *aşam* (I-41, 19), *darala* (11-91, 89), *pala* (II-100, 89), *semennerimiz* (IV-148, 20), *çöla* (I-41, 33), *yösa* (IV-146, 14), *yüseldi* (IV-136, 45), *kakiy* (III-116, 74), *gaktı* (IV-147, 41), *ecekleriyle* (II-91, 80), *ösun* (V-152, 20), *ısanlardan* (I-39, 54), *gunünden* (V-153, 11), *gaşuki* (II-107, 29), *va* (III-126, 1), *öda* (II-84, 3), *şörda* (V-153, 4), *semedim* (IV-145, 96), *yumiye;e* (I-26, 23), *gömadım* (IV-145, 40), *tube* (11-105, 5), *şeleri* (I-13, 9), *bele* (III-116, 56), *büle* (IV- 146, 18), *ülesem* (IV-148, 107)

2.1.6.2. Büzülme ve Derilme

İki ünlü arasındaki ünsüzün, ünlülerin açıklığı sebebiyle kaybolması ve ünlülerin tek bir uzun ünlü veya ikiz ünlü hâline gelmesi olayıdır (Gülsevin 2002: 51).

Özellikle “ğ, h, r, y” seslerinin iki ünlü arasında büzülmesi Çepni ağızlarının karakteristik özelliklerindedir.

mâmda (III-121, 98), , *a;asar* (11-86, 16), *sa;acıyn* (I-76, 42), *kadımda* (IV-136, 13), *ora* (IV-143, 4), *saca* (IV-132, 1), *uşa;ın* (II-84, 4), *yima* (IV-146, 22), *eşşa* (III-116, 57), *er* (IV-149, 30), *göbende* (I-66, 7), *inem* (V-154, 16), *yeme* (I-5, 8), *çökelî* (II-108, 57), *eridik* (I-41, 89), *götürebilicine* (I-5, 49), *yirmi* (I-9, 4), *ele;ene* (I-57, 22), *se;irdese;irde* (IV-130, 19), *verece;am* (IV-148, 107), *dezga* (I-41, 90), *sabanda* (I-46, 39), *ibram* (I-36, 63), *sabi* (IV-138, 68), *museb* (I-65, 5), *ya;ıt* (I-70, 24), *cenemin* (IV-145, 40), *gırşerli* (I-73, 56), *mu;arrem* (IV-137, 27), *ura* (II- 107, 31), *yapmasıya* (I-34, 10), *ore* (III-113, 74), *bure;â* (I-39, 38), *şıka;et* (I-40, 55), *para* (I-36, 34), *saba;an* (I-67, 41)

2.1.7. Ünsüz Benzetmeleri

İç seste yan yana bulunan iki ünsüzün veya son sesi ünsüz olan ve ardından ön sesi ünsüz olan bir sözcük gelen iki sözcüğün birbirlerine komşu ünsüzlerinin; iki ünsüzden birinin kendisine yakın boğumlanan öteki ünsüz tarafından tamamen veya kısmen benzeştirilmesidir (Korkmaz 1992: 162)

2.1.7.1. İlerleyici Ünsüz Benzetmesi

2.1.7. L1. Yakın Benzetme

2.1.7.1.1. Sözcük Kök ve Tabanlarında Oluşanlar

İlerleyici veya gerileyici, yakın veya uzak, sözcük kök veya tabanında veya ekleşme yoluyla pek çok ünsüz benzetmesi örneğine rastlanmaktadır.

Özellikle *nl>nn* değişimi pek çok ekin çok şekilli hâle gelmesine de etki ederek Çepni ağızlarının ayırt edici özelliklerinden olmuştur.

nn<nl

annadiyodu (I-9, 15), annaşamadı (I-1, 9), dinnemiş (I-57, 64), ünnedim (I-79, 40), yannış (I-64, 15)

yn<qn<ql

göyneklik (II-91, 90), göynüm (III-115, 40)

ğn<qn<ql

ğâğnımy (IV-138-35)

n<iy

antallâ (IV-138, 5), balla (I-28, 41), fasille (I-20, 24), millar (I- 46, 44), millon (I-26, 23)

şş<nş

işşallah (I-20, 74)

2.1.7.1. L2. Ekleşme Yoluyla Oluşanlar

nn<nl

böyunnaşiyi (I-41, 52), bunnar (I-21, 3), kannar (I-2, 24), ğazannarı (I-1, 7), kendi ;mkânnamızına (I-5, 23), nişannadılar (IV-148, 43), nişannulandıından (III-115, 52), onna (IV-136, 52), önnük (III-115, 1), sevenneri (I-2, 2)

mn< ml

adamnarı (I-9, 18)

2.1.7.1.2. Uzak

Benzetme ş-ş < s-ş

şemşiye (II-108, 28)

2.1.7.2. Gerileyici Ünsüz Benzetmesi

2.1.7.2.1. Yakın Benzetme

2.1.7.2. L1. Sözcük Kök ve Tabanlarında Oluşanlar

ll<rl

tallalardan (II-100, 27)

ss<ts

rahassızlandım (IV-147, 33)

zz<cz

ezzacıydı (IV-148, 13)

ss<ns

issannarın (I-2, 49)

nn<gn

inne (I-49, 22) mm <

hm memmet (IV-136, 8)

tt<lt

attı;a (I-23, 22), getir- (I-39, 64)

2.1.7.2.1.2. Ekleşme Yoluyla

Oluşanlar ll<rl

bastırullardı (I-38, 24), deller (II-91, 3), deller (III-117, 4), dikellerdi (I-2, 2), diyollar (IV-148, 30), geliller (III-118, 10), gonoşullardı (II-90, 3), kazıllallarmış (I-57, 10), ilaşlallar (IV-148, 83)

Bazen komşu iki sesin arasında bulunan ünlünün düşmesiyle bir araya gelen iki sestem birinin diğerini benzeştirmesiyle gerileyici ünsüz benzeşmesi meydana gelmektedir.

bullarda (I-70, 2), ollarda (I-24, 13)

dd<nd

demidden (I-79, 10)

mm <ğm

sammayı (IV-136, 5)

ss<ls

gessin (IV-147, 1), ossun (I-56, 51)

çç<şç

aççı (I-51, 15)

Ss<zs

baSSı (II-100, 57), olmasSa (I-38, 36)

ss<zs

be;ânmesse (IV-146, 15)

2.1.7.2.1.3. Ulama Sonucu Oluşanlar

s ; s < r ; s

bis; süre (I-23, 40), bis; sürü (I-13, 13) s ; s

< z ; s

bis; sadece (I-72, 81) b ; b < p ; b

olub;bitiyodu (IV-146, 22), yakıb; bey (I-74, 7) t ; t

> r ; t

bit; toplandılar (I-54, 1)

2.1.7.2.2. Uzak Benzetme

2.1.7.2.2.1. Sözcük Kök ve Tabanlarında Oluşanlar

b-p < v-b

asbap (I-22, 9)

2.1.7.2.2.2. Ekleşme Yoluyla

Oluşanlar z-c > c-c

acıcık (I-73, 4)

2.2. Şekil Bilgisi Özellikleri

2.2.1. Şimdiki Zaman Eki

Çepni Ağızlarında iki tür şimdiki zaman eki karşımıza çıkar. Bunlardan ilki yazı dilimizdeki şekille uyumluluk gösteren geniş- yuvarlak ünlülü -yor şeklidir. Bu şekil, XV. yüzyıldan itibaren metinlerde görülmeye başlamıştır (Gülsevin 1997: 98). İkinci ve Çepni Ağızları için yaygın olan şekil ise -(I)y(I) şeklidir.

Şimdiki zaman ekinin Çepni ağızlarının sınıflandırılmasında önemli bir yeri vardır. Türkiye Türkçesi yazı dili yuvarlak ünlülü şimdiki zaman ekini kabul etmiştir. Çepni Ağızlarında ise yaygın olarak kullanılan ek dar ünlüdür. I. ve III. ağız bölgelerinde düz-dar ünlülü şimdiki zaman eki, II. ağız bölgesinde yuvarlak-dar ünlülü şimdiki zaman eki son derece yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu bölgelerde yuvarlak ünlülü şimdiki zaman ekinin kullanımına da rastlanmaktadır. Bu kullanım hem yazı dilinin etkisi hem de komşu ağızların etkisiyle yaygınlaşmıştır. Yine de bütün bu etkilere rağmen dar ünlülü şimdiki zaman eki kullanımı

I., II. ve III. ağız bölgelerinde fark edilir derecede yaygındır.

IV. ve V. ağız bölgelerinde ise yaygın olarak yuvarlak ünlülü şimdiki zaman eki kullanılmaktadır. Bu ekin kullanımda yine komşu ağızların ve yazı dilinin etkisi göz ardı edilemez. Çünkü yuvarlak ünlülü şimdiki zaman eki kullanımı yaygınlaştığı hâlde dar ünlülü şimdiki zaman ekinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu da Çepni Ağızları için ekin orijinal şeklinin dar ünlülü şekli olduğunu göstermektedir.

2.2.1.1. Dar Ünlülü

gid+iyim ben her sene denizegid-iyim. (1-28, 60) beşinci

yıldan al-ıy. (1-79, 53) ondan söradü;ündensöra baş

boğ-uylar. (1-42, 40) bak 'görüysun ha bunu bakçalış-

ıyrum. (11-95, 23) una galdır-ıyukukarı öle doku-yuk

(11-87, 2) şindi yeniler biz dahaaaramı-yız. (11-91, 94)

ben davıla gittim mi geri gel-iyim. (111-117, 19) işte

duvarları gör-eysiniz. (111-121, 29) nüfus kadı nerde

nerden bil-iyin. (1V-136, 14) kızımboludadır-uyu. (1V-

130, 6)

2.2.1.2. Geniş Ünlülü

bah bunu emin olun söylü-yom. (1-40, 52)

12) *biz dedik madene açık; oturuma gid-iyoz şeye eskişehir. (I-48,*

şimdi bizim oda tek biğizbi tek erkek uşa;ın peşi sıra gid- iyookumayagid-iyö. (II-84, 4)

o yanda güvende şeyi su getir-iyok. (II-107, 22)

. düştüyerdecanlan-iyobiyeşer-iyor. (III-112, 50)

torun var davanamı-yon. (IV-148, 142)

şindi ne dellerse o ol-uyoru. (IV-137, 52)

şindi nişanda dakıdak-ıyon. üş ğat urbayı al-ıyon. (V-153, 33)

bu köyden ayrılma yüz kanearızladı-yoz ya. (V-152, 27)

2.2.2. -IcI Ekinden Gelen Gelecek Zaman Şekilleri

XV. yüzyıla kadar işlek bir sıfat-fiil eki olarak kullanılan - (y)AcAk eki, bu yüzyıldan sonra gelecek zaman çekiminde de kullanılmış ve Anadolu coğrafyasında yazı diline gelecek zaman eki olarak yerleşmiştir (Gülsevin 1997: 103).

Yazı dilimizdeki gelecek zaman eki -AcAk şeklinin iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmiş hâlleri Çepni ağızlarında da kullanılmaktadır. Metinlerde bulunan örneklerin neredeyse tamamı ekin gövdesinde bulunan “k” sesinin $k > g > ğ >$ - değişimi sonucu, ekte görülen büzülme ve derilme olayıyla ekin uzun ünlü, ikiz ünlü ve uzunluğunu kaybetmiş ünlüyle söylenmiş hâlidir. Ek her zaman büyük ünlü uyumuna uymamaktadır.

Çepni Ağızlarında görülen bir diğer gelecek zaman eki -IcI /- UcU ekidir. Bu ek Adana, Hatay ve kısmen de Gaziantep Ağızlarında yakın geleceği karşılamak için kullanılmaktadır (Karahan 1996: 147).

Bu ek Eski Türkçedeki -gU sıfat-fiil ekinin üzerine +ÇI isimden isim yapma ekinin gelmesiyle oluşmuş bir ektir. Ek Türkiye Türkçesinde fiilden isim yapma eki olarak kullanıldığı gibi, sınırlı olarak sıfat-fiil eki olarak kullanıldığı da görülür (Özmen 1998: 555).

Pek çok araştırmacı tarafından -AcAk gelecek zaman ekinin düz- dar ünlülü şekli olarak düşünülmüştür. Ancak -AcAk gelecek zaman eki zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirken, -IcI / -UcU ekinin iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmesi bunların iki ayrı ek olduğunu göstermektedir (Günşen 2007: 763).

Özmen bu ekin; Adana'nın Yumurtalık, Ceyhan ve Kozan ilçelerinde, Hatay, Kilis, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Gaziantep'in bazı yörelerinde kullanıldığını belirtir (1998: 555).

Günşen de yukarıda sayılan yörelerden göç etmiş Türkmenlerin bulunduğu Kırşehir'de, Türkmen Ağızlarında bu ekin bulunduğunu bildirir (2007: 763).

Çepni Ağızlarında bu ekin bütün şahıslarda çekimine rastlanmamıştır. Ancak özellikle II. Teklik şahıslarda ve I. çokluk şahıslarda kullanımı oldukça yaygındır.

İkinci Teklik Şahıs: -(V)(y)IcI(y)n

eskileri ölmüş ölenleri adını ğov+aciv;n mesela ğurbankes+eciv;n. (I-29, 5)

bunların hepiniyapacın amma ğafanı kesseler korkma+yicin yalan ğonuşma+yicin. (I-11, 13)

şimdi bunda elia;ye elinilenğodünüalmı-yacevn. (I-70, 30)

Birinci Çokluk Şahıs: -(y)(V)cIk

orakçışötür-ecikmemedâdeyerekden. (I-32, 40)

dedi ölandü;ünyapamâcık elimizde yok dedi ğaçalım dedi. (I-61,

15)

e mecbur ged-ecey • k. (IV-149, 70)

Ekin ünlüsünün dar-yuvarlak olduğu örnekler de bulunmaktadır. Bu örnekler daha çok Trabzon, Ordu, Giresun ve bu bölgelerin ağızlarından etkilenen bölgelerde görünmektedir.

hep gid-eci;ük de yalnız sıra benim ; idin aldı elimden. (I-39, 9)

gel bakalımdeze biraz ğonuş-acük. (II-94, 1)

demişler ki biz bunu yi-yecük ama bi iş teklif edelim buna da edemezse yiyelim. (II-83, 12)

biyâmuryâ;ıncatallalardanse;irdese;irdegeliyoduk su kapıcük sel gelir de bulanır diyi. (IV-130, 19)

Üçüncü Çokluk Şahıs: -IcIkIAr

Burada -IcI ekinin çekiminin -IcIIAr olması beklenirken k sesiyle genişletilmiş hâlde olmasında -AcAk gelecek zaman ekinin etkisi olduğu düşünülebilir.

ne yap-ıclıklar. yapacakbişiy;yok. (111-116, 33)

2.2.3. Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Eklerinin Durumu

Standart dilde zamir kökenli şahıs ekleriyleçekimlenen, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman eklerinin iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmesi Anadolu Ağızlarında sıklıkla rastlanan bir durumdur (Ay 2009: 48).

Çepni Ağızlarında da bu durum pek çok örnekte görülmektedir.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

*bin sekiz yüzlü yıllarda bin sekiz yüzlü yılların başlarında
heraldagel+mişik. (1-44, 8)*

*anneme 'gide 'gele de halasına biz severek al+mışık birbirimizi. (11-99,
10) ~*

Şimdiki Zaman

*nakışlayıpkoy-uyuk, süslü-yük, altının ayranını da kesik yap-ıyık, onu da
kesiKolaraksat-ıyık. (1-21, 10)*

niyse biz ava gid-iyukdemiş. (II-83, 15)

onla yirmi dört saat içiyi suyu, biz iki saat iç-iyik günlük. (III118, 46)

-(I)yık şeklinin sonundaki ünsüzün sızılılaşmasıyla ekin “h” ünsüzüyle söylenen şekli ortaya çıkmıştır.

batlıcangurud-uyuh. (IV-146, 6)

Geniş Zaman urfadabi köy var gıasdi-rik.

(111-113, 45) çarşıdan ipini al-ıruk. (11-87, 2)

Gelecek Zaman nâpalımguzum buna da şükür neler gör-ecek daha neler.

*(1-39,
83)*

şindi de asbapdangaç-acak, ona buna veriyik de almiyeler. (III117, 58)

hep gid-eci:ük de yalnız sıra benim ; idin aldı elimden. (1-39, 9) gel

bakalımdenze biraz gonuş-acük. (11-94, 1)

Emir-istek fonksiyonundaki eklerde de birinci çokluk şahıs çekiminde - (y)Ak şekli sıklıkla görülmektedir.

derdik ki olum la bize de verin, ye-yek derdik, vermezlerdi. (III- 118, 62)
sağa diyibaşkadiyi sürücülerden alıyem de yidirikğayrınap-ak. (I-54, 23)

eyleğâk-ak da terzi bul-ak falan yo ; udu. (III-123, 38)

dedesi deme-yek de devamlı o sülale ore kesermiş ğurbanını. (V- 152, 10)

yav işte buna da öbür güççükğızıal-ak. (III-115, 37) bunu

buraya ğoy-ak. (IV-149, 71)

2.2.4. -IncA Zarf-fiilindeki Çok Şekillilik

2.2.4.1. -(y)ıcık

-IncA zarf-fiil ekiyle aynı fonksiyonda kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yaygın olarak görülen -(y)IcAk ekinin düz-geniş ekinin, düz-dar hâle geçmesiyle oluşmuş olması muhtemeldir. (Gülsevin 1997: 125)

mendili ğapdı mı ama ondan ya para ya başışalillarbaşışialmı- yıcık da o mendili bayrakdara vermezler. (I-67, 23)

2.2.4.2. -(y)InCA

Eski Anadolu Türkçesinde “-(y)IncAyA kadar” anlamı taşıyan bir zarf-fiil ekidir (Gülsevin 1997: 126). Çepni ağızlarında günümüz yazı diliyle paralel olarak “-DıĝI zaman” anlamı taşımaktadır.

yılan yöriyemiyiyörüyemi-vinceonun içine istifra ediyi. (I-11, 26)

benim çocuklarım iyi de sa sol bak-ince. (I-40, 39)

birikdör-ünce on- on beş gün bir Hafta u bişecekdi. (II-91, 86)

bu sefer de pambıkekilmi-vicepambıkpara ediyor. (III-113, 3)

biribi Tileri gör-ünce demişler ki nası senin arazin o da demiş ki benim arazim biraz sazaklı demiş. (II-86, 2)

yılınu yaşını doldur-unçakurbanauyğungeldi anda da şişek ismini alır. (V-151, 14)

mezara ğonunca millet birik-ince evet ule olurdu. (IV-148, 100)

ğünügel-ince kesilir idi. (IV-148, 100)

2.2.4.3. -(y)IncAk

Eski Anadolu Türkçesi döneminde nadir kullanılmış bir zarf-fiil ekidir (Gülsevin 1997: 127) Anadolu'nun ve pek çok yerinde ve özellikle Orta Anadolu'da yaygın bir sıfat-fiil ekidir (Karahan 1996: 213). Çepni ağızlarında da yaygın ve işlek değildir.

yaz-ıncak ne faydamız olur. (IV-133, 16)

ğardaşımğel-incek de ben aladım sızladım istemiyöm dedim. (IV-146, 55)

2.2.4.4. -(y)InCI

-(y)InCA ekiyle aynı fonksiyonda kullanılmıştır. -(y)InCA ekindeki "A" ünlüsünün "I"ya dönüşmesiyle oluşmuş olması muhtemeldir.

eskiden kendimizde çukmı-yıncıyınmiydi. (I-6, 7)

hemen orda lokma da ;ıl-ıncı yemek yok. (I-35, 16)

ana baba dimi-yıncı ne bilsin cahilbi adam çolukçocuk. (I-28, 98)

bayabiğupa çay ğupası şeker ver de al-ıncı veriyim dirdik. (I-39,

35)

kaç-ıncıoluyu da kadınğımsınaolmaS. (I-40, 75)

2.2.4.5. -(y)IncIk

-(y)IncA ekiyle aynı fonksiyonunda kullanılmıştır. üsüllereski-

yıncikyemyapduralımdidi gelinim. (I-41, 5) nikah ol-uncukçıkdı. söra gene

dört ğündü ;ünyapdılar. (I-50, 4) duy sen de duy biz kaybol-uncuk böyle

ğonuşuyukğimilerden. (I-

61, 61)

burada bihadise yapmışlar hadiseyap-ıncıkyerleşiyular bura. (I-

74, 6)

2.2.4.6. -(y)IncIZ /-(y)IncAz

Bu ekin; Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde seyrek görülen ve - (y)IncA anlamını taşıyan, -(I)cAgAz ekinin Anadolu ağızlarında yaşayan şekli olduğu düşünülebilir (Gülsevin 1997: 127). Ek Çepni ağızlarında yaygın kullanılan bir ek değildir. Sadece I. bölgede ve II. bölgede geçen

ek, yaşı oldukça ilerlemiş olan kaynak şahısların konuşmalarında tespit edilmiştir.

-IncA ve -IncI şekillerinin -z (-Az?) eki ile pekiştirilmiş şekli olması da muhtemeldir. Güneybatı Anadolu'dan Erzurum ve Artvin'e kadar geniş bir coğrafyada kullanım sıklığı son derece düşük olsa da bulunan bir ektir (Karahan 1996: 211).

söragel-inciz eyer ki ben mencilisten uzak ben bir konuşunun ırzına, gelinine, namusuna, şerefine göz attıysam bu şayitlendiyse bu da tarikattandüşellertarikatadıkmaızlar. (1-2, 19)

o muyandızi ölmüş bigaza mı geçirmiş o ormanı kökled-incis. (176, 14)

onu da köylüçoğ ;ol-uncuzalıveriylir. (1-76, 38)

unda bi darı kesiyin darı ol-uncus. (1-76, 30)

şindi bu rusharbinâgid-incez bu ölikemide eldi. (11-95, 14)

2.2.5. -kAn Zarf-fiilindeki Çok Şekillilik

Ek-fiilin zarf-fiil çekimi iken şeklinde olmaktadır. Çepni ağızlarında ise karşılaşılan örneklerin neredeyse tamamında baştaki “i” sesinin düştüğü ve -kA(n)A şeklindeki ekin görüldüğü tespit edilmiştir. Bu zarf-fiil eki diğerlerinden farklı olarak zaman çekimi yapılmış olan sözcüklere gelir. En yaygın olarak da geniş zaman çekimi yapılmış fiillere gelerek, geniş zaman ifadesiyle anlatılan oluş ya da kılışın gerçekleştiği zamanı fiile bağlar. Yazı dilinde büyük ünlü uyumuna girmemiş olan ek-fiilin zarf-fiili Çepni ağızlarında uyuma girmiştir.

2.2.5.1. -kA

sac sac üstüne guymuşcıga+ka düşmüş bigolugırılmışgarının. (1183, 79)

adam urda+yke inek baktım. (11-84, 17)

çok dik idi yamaç böle gider+ke güvende dellerdi. (11-91, 30)

elin çıkar+ka işte gene atıyolar, gelinin yüzüne atıyoları onu. (11-108, 30)

yaşına varu+ka düve oluyo artık. varuka (11-107, 35)

2.2.5.2. -kAn

böyle çocü+kandan beri yenge olurlardın. (1-1, 2)

zamanda o zaman şey demiş ki erbakan, erbakan**başbakan+kan**heralde. (III-118, 15)

kızlarımız biri **geli+ken** derhal ayakakmalılardı. (III-117, 17)

sen yi sen yiçokvidellerdiçocukemdir+iken. (II-103, 16)

araba yo ;u+kankığatırhayvannarı vardı. (II-103, 4)

biz **geler+kenyörüyer+ken** geldik yürüyerek geldik. (IV-149, 2122)

2.2.5.3.-kAnA

undan sonra ertesi günüevlendjolanınevine**iner+kene**bütün toplanırlardı. (I-5, 67)

ben **okuyar+kene**ilkokuldaokuyarkene benim büyük ablam kaştı. (IV-148, 32)

ninem sekzen yedi yaşında öldü ben **şey ;ikene**bak. (I-32, 4) ben

çocü+kana bilene var ıdın yani öyle o alıylardıyani. (I-68,

16)

annem lokma**doker+kene**bi alev alıvermiş tamam. (I-60, 22)

denesini ğazanağoy+kene**kararince** ğoyyonyâni. (IV-129, 7) ordan

da **geli+genetürküçârıtürküçârı**okuluunuduyolâ. (IV-136,

29)

uradaniş**dekorandep+ikene** gelinin evine götürülerdi. (II-93, 11)

kızlarım daha söna oldu **der+kene** öbürleri de uyle hepimiz bi yere ayırdılar bizi. (IV-148, 60)

Dar şekilli şimdiki zaman ekiyle çekimlenmiş olan sözcüğe gelen zarf-fiil ekinin ünsüzü ötümlüleşmiş ve “-gene” şeklini almıştır.

aşamdanıyo ;urduunu alıp yol ;okarıyivi+**genegidellerdi**. (II-91,

36)

Bir kaynak şahısta ek -kanalık şeklinde tespit edilmiştir. Burada zarf-fiilin üzerine gelmiş isimden isim yapım ekiyle ek yığılması olduğunu düşünmek mümkündür. Bu örnekler Ordu ilinde tespit edilmiştir. Daha önce bu eki Ordu ilinde tespit etmiş olan Demir de, ekin -kAn ekinin genişlemiş şekli olabileceğini belirtmiştir (Demir 2001: 153).

yâmızıgendumüzyapmış+kanalılık**yânibi** de satıyuduk. (II-100, 39)

tencereden alıp guyar+kanalık kepçe diyuruk. (II-100, 42)

-I pekiştirme ekiyle genişlemiş olan (Karahan 1996: 217) bu örnekte ünsüzün de ikizleştiği görülür.

üç günnükevli+ykenniışde üçüncü gündü heralda üçüncü günde boğuldu. (II-102, 65)

arabayla gelir+keni ayamda çiseliydü saplanmış orada çamura saplanmış. (II-107, 32)

Ekin sonunda “n” sesi türemesi görülen bir örneğe de rastlanmıştır.

ben gelin olu+kananuştukeyilirdigirmızı. (V-153, 26)

3. Değerlendirme

Çepni ağızları üzerine yapmış olduğumuz derlemelerin sonucunda elimizdeki malzemeyi incelediğimizde; bütün yörelerde ortak olan özelliklerin yanında, yörelere göre farklılıklar gösteren bazı fonetik ve morfolojik özelliklere de rastlanmıştır. Ses bilgisi alanında bütün bölgelerde karşılaşmış olan ortak özellikler hem ünlü seslerin hem ünsüz seslerin verilmiştir. Bir ses veya şeklin birbirinden farklı kullanımları ise ağız bölgelerinin tasnif edilmesinde yol gösterici olmuştur. Sadece bir bölgede görülebilen özellikler göz ardı edildiğinde üç ses bilgisi ve bir şekil bilgisi verisi; ağız bölgelerinin tasnifi için temel alınmıştır. Bu özellikler şunlardır:

1. ö ve ü ünlülerinin yerine özellikle g, k, d ünsüzlerinin yanında ortaya çıkan o ve u seslerinin kullanılıp kullanılmaması.
2. Eski Türkçe Döneminden bu yana var olan damak n'sinin n; g şeklinde kullanılması veya iki ayrı sese ayrılarak “n” veya “g” şeklinde kullanılması.
3. Arka damak ünsüzü olan k sesinin, gırtlak ünsüzü h ünsüzüne dönüşmesi.
4. Şimdiki zaman ekinin geniş-yuvarlak ünlülü veya dar ünlülü hâlde bulunması.

Bu tasnif ölçütlerine göre ağız grupları şunlardır:

	o-u/6-u	n / g	k > h	Şimdiki Zaman Eki Dar / Geniş Şekli
1. Ağız Bölgesi: Balıkesir-	6-u	4	Karakteristik	Düz-Dar

İzmir-Manisa-Aydın illerinde bulunan Çepni köyleri				
2. Ağız Bölgesi: Trabzon-Ordu- Rize- Giresun-Gümüşhane illerinde bulunan Çepni köyleri	ö-ü	n	Seyrek	Düz-Dar
3. Ağız Bölgesi: Gaziantep ilinde bulunan Çepni köyleri	ö-ü	ü	Karakteristik	Düz-Dar
4. Ağız Bölgesi: Kastamonu- Çorum- Konya-Kırşehir-Sivas illerinde bulunan Çepni köyleri	ö-ü	ü	Sadece Kırşehir için kurallı - Yaygın	Geniş
5. Ağız Grubu: Afyon ilinde bulunan Çepni köyleri	ö-ü	ü	Çok seyrek	Geniş

Çepni ağızları üzerine malzeme toplanmaya yeni başlanılan dönemde Gülsevin'in bu araştırmanın teorik altyapısının oluşturulmasına yönelik yaptığı çalışmada; çalışmanın sonucunu değerlendirmede kullanılacak veriler ile ilgili bir değerlendirmesi olmuştur. Buna göre; sadece bir bölgede veya sadece belli bölgelerdeki Çepnilerde bulunan ortak ağız özellikleri tespit edilecek ve sadece bir bölgede de olsa Çepni ağızında bulunup, komşu ağızlarında bulunmayan özelliklerin belirlenmesiyle, Çepni ağızlarına has özelliklerin belirlenmesi mümkün olabilecektir (Gülsevin 2009: 1074).

Bu amaçla Çepni köylerinin bağlı bulunduğu illerin genel ağız özelliklerini ağız bölgelerine göre tek tek değerlendirdiğimizde şu bilgilerle karşılaşmaktayız.

Birinci Ağız Bölgesi

Birinci Ağız Bölgesi olarak değerlendirdiğimiz Çepni yerleşimleri; Balıkesir, İzmir, Manisa ve Aydın illeri sınırları içerisinde bulunmaktadır. Çalışmaya konu olan Çepni Ağızlarının durumunun belirlenebilmesi için söz konusu illerin ağızları üzerine yapılmış çalışmalara bakmakta fayda vardır.

Birinci Ağız Grubu içerisine giren iller, Karahan'ın Anadolu Ağızlarını tasnif ettiği çalışmasında Batı Grubu Ağızlarının I. Alt Grubu içerisinde yer verdiği bölgelerde bulunan yerleşim yerleridir. (Karahan 1996: 150).

Manisa, İzmir, Aydın ile ilgili olarak Korkmaz'ın "Güneybatı Anadolu Ağızları" adlı çalışmasından yararlanmak yerinde olacaktır.

Korkmaz tarafından, "yarı açık- orta yuvarlak ünlü" olarak bahsedilen ünlü (Korkmaz 1994: 8), Birinci ağız bölgesi için karakteristik

olan 6 ünlüsüne; “geri mahreçli u ünlüsü ile ön mahreçli ü ünlüsü” arasında oluşmuş kalınlaşmış ü ünlüsü (Korkmaz 1994: 7) de yine karakteristik olan u ünlüsüne karşılık gelmektedir.

Yine Korkmaz, Birinci ağız bölgesi için karakteristik özelliklerden gösterdiğimiz damak n’si ünsüzünün, Güney-batı Anadolu ağızlarında korunduğuna değinmektedir (Korkmaz 1994: 57).

k > h / h değişmesinde örneğini gördüğümüz “tonlu gırtlak sızıcısı h” için Korkmaz bölgenin aslı ünsüzü olmadığı, buralara adacıklar hâlinde yerleşmiş Türkmen gruplara ait bir özellik olduğunu ve kaybolmak üzere olan bir ses olduğu bilgisini vermiştir (Korkmaz 1994: 58).

Balıkesir Ağızları üzerine yapmış olduğu çalışmasında Mutlu, Balıkesir Çepni ağızı yanında, Türkmen, Manav ve Y örük ağızlarında da g sesinin korunduğunu ifade etmektedir. (Mutlu2008: 115)

k < h değişmesi ise Çepni ağızlarında karakteristik, Türkmen ve Y örük ağızlarında ise seyrek (Mutlu 2008: 182).

Güney-Batı Anadolu Ağızları adlı çalışmada İzmir, Manisa ve Aydın iline ait örnek olarak verilen metinlerde şimdiki zaman ekinin geniş ünlülü şekilde olduğu görülmektedir. (Korkmaz 1994)

Balıkesir ili için; Türkmen, Y örük ve Manav ağızlarında geniş ünlülü şekiller yanında dar ünlülü şekillerde bulunmaktadır. Ancak düz- dar ünlülü şeklin yoğun ve sürekli olduğu örnekler sadece Çepni ağızında bulunmaktadır (Mutlu 2008: 298-312).

Birinci ağız bölgesinde özellikle k > h değişmesinin ve düz-dar ünlülü şekilli şimdiki zaman ekinin Çepni ağızları dışında yaygın olmadığı görülmektedir.

İkinci Ağız Bölgesi

İkinci ağız bölgesi olarak değerlendirdiğimiz Çepni yerleşimleri; Trabzon, Ordu, Rize ve Giresun illeri sınırları içerisinde bulunmaktadır.

İkinci Ağız Grubu içerisine giren Trabzon, Ordu ve Giresun illeri ağızları, Karahan’ın Anadolu Ağızlarını tasnif ettiği çalışmasında Batı Grubu Ağızlarının V. Alt Grubunda (Karahan 1996: 164), Rize ili ağızları ise Kuzeydoğu Grubu Ağızlarının I. Alt Grubunda yer almaktadır (Karahan 1996: 103).

Demir, Trabzon ve Yöresi Ağızları üzerine yapmış olduğu çalışmasında Şalpazarı ve Beşikdüzü ilçelerinin büyük bölümünü içine ağız bölgesini “I. Ağız Yöresi” olarak adlandırmaktadır. Bu bölgeyi

Çepni yerleşimi ve Çepni boyu ağız özelliklerini gösteren bir bölge olarak kabul etmektedir (Demir 2006: 109).

o ünlüsü Trabzon yöresi ağızlarında sık duyulan bir ünlü olarak tanıtılmaktadır (Demir 2006: 150). Aynı şekilde u ünlüsünün de I. ve II. ağız bölgelerinde daha çok da k ve g seslerinin yanında duyulduğu bilgisi verilmektedir (Demir 2006: 155).

Damak n'si ise; Trabzon yöresi ağızlarında son derece nadir görülen, yerini n;g sesinin parçalanmasıyla oluşmuş, dış n'si ve "g" seslerine bırakmış olan bir sestir (Demir, 2006, 221).

k > h değişmesi Trabzon İli Ağızlarında I. ve II. ağız yörelerinde nadir görülen bir ses olayıdır (Demir 2006: 249).

Trabzon ili "I. Ağız Yöresi"nde şimdiki zaman ekinde dar ünlülü şekillerin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu şekiller ayrıntılı bir şekilde Demir tarafından incelenmiştir (Demir 2006: 357).

o ve u ünlülerine Ordu ilinde de rastlanmaktadır (Demir 2001: 75).

Ordu ilinde, q sesi Tokat ve Sivas ili ağızlarının tesiri duyulan bölgelerde nadiren duyulmuş, diğer bölgelerde tespit edilememiştir (Demir 2001: 79-80). Tokat ve Sivas ili ağızlarının tesiri altındaki III. Ağız Yöresinde bulunan; Mesudiye, Aybastı, Gölköy, Gürgentepe, Kabataş, Korgan, Kumru, Akkuş ilçeleri ve Çamaş ve Çatalpınar İlçelerinin güneyinde kalan ilçeler anlatılmak istenmiştir (Demir 2001: 48).

k > h değişmesi, Ordu yöresinde nadir görülen bir değişmedir (Demir 2001:" 87).

Ordu ili ağızları incelendiğinde hem dar ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şimdiki zaman eklerine rastlanabilmektedir (Demir 2001: 120124).

Günay, Rize ili ağızlarını incelemiş olduğu çalışmasında; bu çalışma için derleme yapılmış olan yerlerden biri olan İkizdere ilçesini I. ağız yöresi, bir diğeri olan Büyükköy ilçesini de II. ağız yöresi içerisinde değerlendirmektedir. I. ve II. Ağız yörelerinin önemli ölçüde benzerlik gösterdiği de yine Günay tarafından belirtilmiştir (Günay 2003: 28-29).

ö > o değişmesinin Rize ili için karakteristik bir özellik olduğunu belirten Günay (Günay 2003: 66), ü > u değişmesinin de Rize ili ağızları için "istisnasız ve kesin" bir kural olduğunu belirtir (Günay 2003: 67).

k > h değişimi Rize ağızlarında rastlanabilmektedir ama bu konuda sınırlı örnek gösterilmiş ve yaygın olduğuna dair her hangi bir not düşülmemiştir (Günay 2003: 89).

Günay'ın çalışmasında, "Geniz n ünsüzü" olarak adlandırılan damak n'sinin Rize yöresinde sadece III. ağız yöresi olarak adlandırılmış olan bölgesinde seyrek olarak duyulduğu ifade edilmiştir (Günay 2003: 77).

Rize ili ağızlarında şimdiki zaman eki olarak hem dar ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şekilleri görebilmek mümkündür (Günay 2003: 135).

Giresun ili ağızlarında hem ö hem de û seslerine rastlanmaktadır. Ancak bu seslere düzenli olarak rastlanan bölgeler, Çepni yerleşim yerleri olan bölgelere mesafesi bulunan Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk ilçeleridir (Demir 2009: 149-151).

Giresun ili ağızlarında q sesinin duyulma sıklığının az olduğu da Demir tarafından bildirilmektedir (Demir 2009: 174).

k > h değişiminin ise, Giresun'un güneyinde Tokat'ın güney kısımlarının ağız özelliklerinin etkisiyle ortaya çıkmış olabileceği belirtilmekte ve bunun Giresun yöresinin II. ağız bölgesi için karakteristik olduğu ifade edilmektedir (Demir 2009: 185).

Giresun ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman ekinin hem dar ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şekillerine rastlamak mümkündür (Demir 2009: 230).

II. ağız bölgesinde komşularında yaygın olarak görülmediği hâlde ü sesinin bulunduğu ve k > h değişiminin yaşadığı örneklerle de rastlanmaktadır. Bunlar boysal ağız özelliklerinin bir devamı olsa gerektir.

Komşularında görülen ö ve ü ünlülerindeki kalınlaşma ise Çepni ağızlarında neredeyse tamamen terk edilmiştir.

Üçüncü Ağız Bölgesi

Üçüncü ağız bölgesi olarak değerlendirdiğimiz Çepni yerleşimleri; Gaziantep ili sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Üçüncü Ağız Grubu içerisine giren Gaziantep ili, Karahan'ın Anadolu Ağızlarını tasnif ettiği çalışmasında Batı Grubu Ağızlarının VII. Alt Grubu içerisinde yer verdiği bölgelerde bulunan bir yerleşim yeridir. (Karahana 1996: 171).

Aksoy, Gaziantep İli Ağızları adlı çalışmasında “Fonetik” bölümünün başında “Özel Sesler”i verirken kalınlaşmış bir ö veya ü sesinden bahsetmez. Damak n’sini ise “geniz n’si” adıyla verir ve “g” işaretiyle gösterir (Aksoy 1945: 8-12).

Aksoy tarafından “K fonemi, ilk heceden sonraki bir hecenin başında olup da kendinden sonra kalın vokal gelirse çok vakit h” olacağı belirtilmektedir (Aksoy 1945: 39). Antep ağzında Arapça h sesinin bazen Türkçedeki h gibi değil de daha geriden ve boğaz kısılarak Arapçadaki gibi söylenmektedir (Aksoy 1945: 11) Ayrıca sızıcı boğaz sesi olan h de Gaziantep ağzında kullanılmaktadır (Aksoy 1945: 12)

Şimdiki zaman eki ise Gaziantep İli Ağızlarında düz-dar ünlülü şekildedir (Aksoy 1945: 156).

Gaziantep Çepni ağzıyla Gaziantep ağzının neredeyse iç içe geçmiş hâlde olduğu görülür. Ayrılıklar yok denecek kadar azdır.

Dördüncü Ağız Bölgesi

Dördüncü ağız bölgesi olarak değerlendirdiğimiz Çepni yerleşimleri; Kastamonu, Konya, Kırşehir, Çorum ve Sivas illeri sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Dördüncü Ağız Grubu içerisine giren Kastamonu Tosya, Çorum Kargı Ağızları Batı Grubu Ağızlarının IV. Alt Grubunda (Karahan 1996: 161), Kırşehir ve Sivas Gemerek Ağızları VIII. Alt Grupta (Karahan 1996:175) ve Konya Ağızları da IX. Alt Grupta (Karahan 1996: 177) yer almaktadır.

d, g, ğ, k, n, t ünsüzlerinin yanında, ö ünlüsünün kalınlaşmasıyla o ile ö arası bir ünlü olan 6 sesinin ortaya çıkması Sivas ve yöresi ağızlarının genel özelliklerinden birisi olarak belirtilmiştir (Demir 2006: 88). Aynı durum ü ünlüsünün kalınlaşarak u ünlüsüne dönüşmesinde de geçerlidir (Demir 2006: 91).

Sivas ve yöresinde, n;g seslerinin bölünüp başka seslere dönüşmesinden dolayı, damak n’sinin duyulma sıklığı azdır (Demir 2006: 116).

Sivas yöresinde ağızlarında bölgelere göre duyulma sıklığı değişse de k > h değişmesine rastlanmaktadır (Demir 2006: 128-129).

Sivas ili ve yöresi ağızlarında hem dar ünlülü şekilli hem de yuvarlak ünlülü şekilli şimdiki zaman eklerine rastlamak mümkündür (Demir 2006: 175).

Kırşehir ve yöresi ağızlarında; k, g, ğ, h, q ünsüzlerinin yanında bu seslerin kalınlaştırıcı etkisiyle ö ve ü ünlülerinin kalınlaşarak o ve u ünlerine dönüşmesine rastlanmaktadır (Günşen 2000: 21-22).

Kırşehir ve yöresi ağızlarında damak n'sinin kullanımı neredeyse Eski Türkçedeki hâliyle devam etmektedir (Günşen 2000: 54).

k > h değişmesi kurallı olarak görülmektedir (Günşen 2000: 6667).

Kırşehir ve yöresi ağızlarının genelinde şimdiki zaman eki yuvarlak ünlülü şekildedir. Sadece Ulupınar ilçesinde düz-dar ünlülü şekilli şimdiki zaman eki kullanılmaktadır (Günşen 2000:135-137).

Caferoğlu'nun Anadolu Ağızlarından Toplamalar adlı çalışmasında, Kastamonu yöresinden toplanmış olan malzemede kalınlaşan ö ünlüsünün "o" ile gösterildiği ve damak n'sinin kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. k > h değişimi ise hem Türkçe kökenli hem yabancı dilden alıntı sözcüklerde oldukça yaygındır. Şimdiki zaman ekinde düz-geniş veya yuvarlak-geniş şekilli örnekler rastlanmaktadır (Caferoğlu 1994: 3-80).

Yine Caferoğlu'nun çalışmasında yer alan Çorum vilayetinden derlenmiş metinlerde; g, ğ, k seslerinin yanında "ö" ünlüsünün kalınlaşmış olduğu ve damak n'sinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. k > h değişimi örnekleri rastlanmaktadır. Bu metinlerde geçen şimdiki zaman eki de yuvarlak-geniş ünlülü şekildedir (Caferoğlu 1994: 137-152).

Karahan'ın Anadolu Ağızlarını tasnif ettiği çalışmasında; Batı grubu ağızları içerisinde yer alan Konya'nın merkez ilçelerinin bazı yöreleri; Batı grubu ağızlarının alt gruplarından VII. alt grupta, Ereğli ve VII. gruba giren bölgeler haricindeki yerler ise IX. alt grupta yer alır (Karahan 1996: 117). Bu gruplardan VII. alt grubun özellikleri arasında; o / u ünlülerine az rastlanması ve q, g, h ünsüzlerinin karakteristik olması sayılabilir (Karahan 1996: 171). Derleme yapılan köylerin bağlı

bulduğu ilçelerin dâhil olduğu alt grup ise IX. alt gruptur. Bu grupta ö > o / ü > u kalınlaşmalarına nadir olarak rastlanır. g, h, q sesleri bölgede duyulan seslerdir ve şimdiki zaman eki yuvarlak-geniş ünlülü şekildedir (Karahan 1996: 177).

Bu bölgelerdeki Çepni Ağızlarının içinde bulunduğu bölgenin genel ağız yapısına büyük oranda uyum sağlamış olduğu görülür. İçinde bulunulan yörelerin ağız özelliklerinden farklı olarak epey yaygın olan düz-dar ünlülü şeklindeki şimdiki zaman eki boysal ağız özelliklerinin bir devamı olarak düşünülebilir.

Beşinci Ağız Bölgesi

Beşinci Ağız bölgesinde yer alan Afyon ağızları da Batı Grubu Ağızlarının I. alt grubu içerisinde sıralanmıştır (Karahan 1996: 150).

Afyon merkez ağızında ö >   değişmesi veya ü >   değişmesi şeklinde bir kalınlaşmaya rastlanmamıştır (Boz 2006: 50).

Damak n'si Afyon merkez ağızında da tespit edilmiştir (Boz 2006: 37).

k > h değişimi Afyon merkez ağızlarında sadece yaşları çok ileri kimselerde ve seyrek olarak tespit edilmiştir (Boz 2006: 82).

Afyon merkez ağızında şimdiki zaman eki geniş ünlü şeklinde bulunmaktadır (Boz 2006: 104).

Derleme yapmış olduğumuz Çepni köyünün ağız özellikleri çevresinde bulunan komşu ağızla benzerlik göstermektedir.

4. Sonuç

1., II. ve III. Ağız Bölgeleri, Çepni yerleşiminin yoğun olduğu bölgelerdir.

Özellikle II., III., IV. ve V. Ağız Bölgelerinde incelenen özelliklerin komşularıyla paralellik göstermekte olduğu görülmüştür.

1., II. ve III. Ağız Bölgeleri Çepni Ağızlarını temsil eden temel ağız bölgeleri; IV. ve V. Ağız Bölgeleri ise buldukları bölgede tek olan yerleşim yerlerinde oluşan, komşu ağızların yoğun etkisi altında kalmış ikinci dereceden ağız bölgeleri durumundadır.

I. Ağız Bölgesine ait belirleyici özelliklerin, komşularında görülme sıklığı oldukça azdır. Komşularında seyrek görülen pek çok özelliğin Çepni Ağızları için karakteristik olduğu gözlemlenmiştir. Bu da I. Ağız Bölgesini diğer ağız bölgeleri içinde farklı bir yere oturtmaktadır.

Araştırmamız göstermektedir ki Çepni Ağızlarının özgün özelliklerinin belirlenmesinde sadece dil verileri yeterli olamamaktadır. Tarihî kaynaklar Karadeniz'de bulunan Çepnilerin en geç XV. yüzyılda yerleşik hayata geniş bir kitle hâlinde geçtiklerini ve yöredeki hâkim inanç olan Sünni İslam inancını benimsemiş olarak geniş kitlelerle etkileşim hâlinde bulduklarını göstermektedir. Bu da Trabzon, Ordu, Giresun Ağızlarıyla Çepni Ağızlarının iç içe geçmiş durumda olmasını açıklar niteliktedir.

Aynı şekilde Gaziantep yöresinde bulunan Çepnilerin de en geç XVI. yüzyılda yerleşik hayata geçtiği ve bölge halkıyla kaynaşarak, paralel ağız özellikleri gösterdiği görülür.

Batı Anadolu Çepnilerinde ise durum biraz daha farklıdır. Uzun süre konar-göçer hayatı devam ettirmeleri ve yörede Sünni İslam anlayışı hâkim durumdayken Alevi İslam inancını benimsemiş olmaları Balıkesir, İzmir, Manisa ve Aydın'da bulunan Çepnilerin hem ağız özelliklerini hem gelenek ve göreneklerini daha iyi muhafaza etmelerine neden olmuştur.

Bu çıkarımlara dayanarak, tarihî bir Çepni Ağzı var ise bunun yaşayan ağızlardaki en iyi temsilcisinin Balıkesir, Manisa, İzmir ve Aydın'ın Çepni köylerinde konuşulan Çepni Ağzı olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım (1945). Gaziantep Ağzı I Gramer (Fonetik-Morfoloji- Sintaks) Başlıca Diller ve Ağızlarla İlgiler-Halk Ağzından Parçalar, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Ay, Özgür (2009). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fül Çekimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, Erdoğan (2006). *Afyonkarahisar Merkez Ağzı (Dil Özellikleri- Metinler-Sözlük)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Caferoğlu, Ahmet (1994). *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demir, N., Aydoğdu Ö. (2009). *Giresun İli ve Yöresi Ağızları (Tarih-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*, Giresun: Giresun Valiliği Yayınları.
- Demir, N., Şen, Ü. (2006). *Sivas İli ve Yöresi Ağızları (Boysal Yapı-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, Necati (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler- Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demir, Necati (2006). *Trabzon ve Yöresi Ağızları Cilt III*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Fatsa, Mehmet (2010). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Giresun (Sosyal ve Ekonomik Hayat)*, Ankara: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi.
- Gülsevin, Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gülsevin, Gürer (2002). *Uşak İli Ağızları (Dil İncelemesi-Metinler- Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (2009). Anadolu Ağızlarında Etnik (Boysal) Özellikler ve Çepni Ağızları Üzerine, *Turkish Studies*, 4/3, 1067-1080.
- Günay, Turgut (2003). *Rize İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günşen, Ahmet (2000). *Kırşehir ve Yöresi Ağızları İnceleme-Metinler- Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günşen, Ahmet (2007). Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -ICI/ -İCİ/ -UCU/ -ÜCÜ, *IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 24-29 Eylül 2000*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 747-768.
- Karahan, Leyla (1996). Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-fiil Ekleri, *Türk Kültürü Araştırmaları Zeynep Korkmaz'a Armağan*, XXXII /1-2, 205-236.
- Karahan, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1994). *Bartın ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, Abanoz (2011). *Giresun Çepni Folkloru*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Mutlu, H. Kahraman (2008). *Balıkesir İli Ağızları (İnceleme-Metinler- Sözlük) Cilt I-II*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Özmen, Mehmet (1998). -IcI / -UcU Ekinin Gelecek Zaman Eki Olarak Kullanılması Üzerine, *BİR Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 9-10 Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağanı, 545-556.
- Sümer, Faruk, (1992). *Çepniler Anadolu'nun Türk Yurdu Hâline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.